

Розділ перший

ДРАКОН

... Вирячивши вогненні очі, дихаючи полум'ям і димом, потрясаючи ревом пустелі й нетра і вогненным хвостом замітаючи слід, *летів дракон*.

Не з китайських казок і не з пагод Тибету — він знявся десь з громохкого центру країни «чудес», вилетів з чорного пекла землі людоловів і гнав над просторами... Над безмежжям Уралу... Через хащі Сибіру... Через грізний, понурий Байкал... Через дикі кряжі Забайкалля... Через Становий хребет — звивався над ним межі скель і шпилів... Високо в небі сіючи іскри й сморід, летів і летів у безмежній ночі.

...Палахкотів над проваллями... Звивався над прірвами... Пролітав зі свистом спіраллю над диким бескиддям і нагло¹ зникав десь у надрах землі — занурювався, як вогненноокий хробак, зі скреготом і хряском у груди скелястих гір, свердлив їх із блискавичною швидкістю, розсипаючи іскри. Зникав... І раптом вилітав з-під землі далеко, мов пекельна потвора, потрясаючи реготом ніч. Пряв² вогненними очима, зойкав несамовито і, вихаючи хвостом, як комета, летів і летів...

¹ Нагло *тут* — те саме, що раптово, зненацька.

² Прясти очима — раз у раз поглядати на кого-, що-небудь, швидко переводячи погляд.

І розступалися скелі, маючи тінями. І розбігалися злякано сосни й смереки, кидаючись урозтіч. Заскочений нагло сохатий (лось) прикипав на галявині, спаралізований жахом, а далі зривався й, ламаючи ноги та обдираючи шкіру, гнав скільки духу в безвість.

І гнали в безвість луни, мов духи гірські, — розлітались по горах, стрибали в провалля, ховалися в нетрях... За ними летів дракон.

То не фіктивна потвора з наївних китайських казок і не легендарний дракон Далай-лами. Ні, то реальний, то єдино реальний, справжній дракон, найбільший і найстрашніший з усіх драконів. Ані Микита Кожум'яка, ані сам Юрій Переможець не в силі б його подолати. На сталевих лапах, з вогненным черевом, із залізною пащею жажкотів він, немов щойно вилетів з пекла.

Шістдесят коробок-вагонів — шістдесят суглобів у дракона. Спереду вогненноока голова — велетенський двоокий циклоп — надпотужний паротяг «Й. С.» (Йосип Сталін³). Ззаду — такий же надпотужний паротяг «Ф. Д.» (Фелікс Дзержинський⁴). На тендері⁵ прожектор — дов-

³ Йосип Сталін (1878–1953) — кривавий диктатор, одноособово керував СРСР з 1922 р. до 1953 р. Організатор Голодомору 1932–1933 рр. та масових репресій, покликаних придушити будь-який політичний і національний опір.

⁴ Фелікс Дзержинський (1877–1926) — член більшовицького уряду, фундатор і голова ВЧК (рос. Всесоюзная чрезвычайная комиссия) — Всесоюзної надзвичайної комісії, один із організаторів червоного терору.

⁵ Тендер *тут* — причіпна частина паротяга, де містяться запаси пального, води, мастила.

гий вогненний хвіст. Біля кожного вагона — щетина багнетів. Наїжився ними дракон, мов їжак... Ні, мов дракон! І гнався зі скреготом.

Шістдесят суглобів у дракона — то шістдесят рудих домовин, і в кожній з них повно проглинених жертв, повно живих мертвяків. Крізь заграбовані діри дивилися тоскно грона мерехтливих очей — дивились крізь темряву десь на утрачений світ, десь туди, де лишилась країна, осяяна сонцем, де лишилась Вітчизна, озвучена сміхом дитинства і юности, рано одятої, де лишилася мати... родина... дружина... Мерехтіли грона очей і летіли десь у темряву чорну, у прірву. Ними натоптане черво вщерть у дракона. І тягне їх циклопічний «Й. С.», і підпирає їх демон «Ф. Д.».

В цілому ж — то є *етап*, то є «ешелон смерти», — етапний ешелон ОГПУ¹ — НКВД².

Дракон.

¹ ОГПУ (рос. Объединенное государственное политическое управление) — Об'єднане державне політичне управління — створена на базі НКВС служба, яка спеціалізувалася на боротьбі з контрреволюцією, шпигунством, з «чужими радянській владі елементами» та іншими «ворогами народу». Іван Багряний свідомо не перекладав українською мовою російських назв державних і репресивних органів, а також назви самої комуністичної держави (СРСР), щоб підкреслити їхню чужорідність українцям.

² НКВД (рос. Народный комиссариат внутренних дел) — Народний комісаріат внутрішніх справ — одне з виконавчо-адміністративних відомств уряду СРСР, 1946 р. перейменоване на Міністерство внутрішніх справ СРСР. Здійснював серед іншого й розшук і покарання «ворогів народу», використовуючи жорстокі методи допитів та ув'язнення, а також удаючись до масових розстрілів.

І мчить він без зупинки, хрюкотить залізними лапами, несе в собі приречених, безнадійних, змордованих, — хоче замчати їх у безвість, щоб не знав ніхто де і куди, — за тридев'ять земель, на край світу, мчить їх у небуття. І нема того Кожум'яки... І ніхто-ніхто їх не визволить і вже не врятує, і ніхто навіть нічого не знатиме й не почує про них. Ніч. Чорна, безмежна ніч.

І відсахуються смереки, кидаючись врозтіч. А дракон пожирає очима все перед себе і мете услід вогненным хвостом — фосфорить ним по шпалах, по нетрях, обмацує слід за собою, чи не тікає хто?

Іноді бахає постріл... другий... То вартовому ввижається зрада чи втеча, і він несамовито, пронизливо кричить і стріляє навмання в метушливі тіні смерек і стовпів.

І хоч ніхто при такому скаженому леті не зміг би зіскочити живий, і хоч ніхто при такій охороні та при таких запорах не зміг би видертись геть, але... Вартовий мусить бути пильний, «бдітельний»³. То-бо є його «дело честі, дело слави»⁴, то-бо його «дело доблесті й героїства»⁵.

А може, йому самому страшно, може, йому моторошно на хвості цієї диявольської комети, і він підбадьорює себе пострілами в чорну зрадливу ніч, у фосфоричні блиски позаду, у веремію рухливих тіней і плям.

³ ...«пильний».

⁴ ...«справа честі, справа слави»...

⁵ ...«справа доблесті й героїства».

Утікають кілометри — десятки... сотні... тисячі... Утікають назад ліси, і пустелі, і пасма гір, і безліч рік та тьмяних озер. Пролітають з грюкотом мости, семафори, тунелі, — все утікає назад. А дракон все летить і летить — у невідоме, вперед, у чорну сибірську ніч, на край світу. Перетинає меридіани. Описує гігантську параболу десь по сорок дев'ятій паралелі, карбує її вогненным приском, гейби¹ комета. Б'є по чорній імлі вогненным хвостом, зіходить їдучим димом та смородом і реве, реве...

Так не ходить жоден експрес, так ходить лише цей етап, цей дивовижний ешелон смерти — спецешелон ОГПУ — НКВД. Він — один з багатьох таких ешелонів; женуть вони отак божевільним темпом через глуху ніч і крізь ще глухіший Сибір, оповиті таємницею... Не просто таємницею, а таємницею державною оповиті вони. Обставлені багнетами, устатковані прожекторами, женуть вони десь у таємницю ж, непроглядну, як сам Сибір чи як тая *сибірська* ніч.

Фантастичні й реальні, дивовижні аксесуари нерозшифрованої жаскої легенди — таємничої легенди про зникнення душ.

На окремих пунктах ешелон зупиняється. На мить, на коротку мить. Тоді по нім біжать аргати², біжать по дахах, перестрибуючи з вагона на вагон, і стукають палками в залізо — чи не проломлено де?! Чи немає диверсій?!

¹ Гейби (*діал.*) — наче, немов.

² Аргат (*розм.*) — шибайголова, кат. (*Прим. авт.*)

І так само біжать аргати по боках ешелону, перестукуючи стіни, — чи не зрушена дошка десь?! Чи не замірився ворог з нутра на державу, закон і порядок, рятуючись від того закону втечею?!

Бо ж «дело слави, дело честі», діло їхньої «доблесті і героїства» довести цей етап до призначення — до тієї прірви, що десь утворилася і що її від років уже вигачують людськими кістками та душами і не можуть ніяк загатити.

І тоді ж так само вздовж ешелону пробігає начальник етапу. Він вибігає десь від «Й. С.» і, задерши голову, стурбовано мчить очима від вагона до вагона — чогось шукає. Так він довго жене попри низку понурих, герметично закритих рудих коробок, тих, що кожен з них «на сорок челавек ілі восемь лашадей»³, і нарешті коло середнього вагона зупиняється. Відсапується якусь мить. А тоді, задерши голову до заграбованої діри, владно гукає в гроно мерехтливих очей і блідих облич, що поприлипали, мов паперові, до ґрат:

— *Многогрішний!*

Обличчя зникають. Гроно мерехтливих крапок розсіпається. Натомість з'являється одна пара таких же самих, з глибини вагона наближається до ґрат, а голос понуро, ніби з могили, відповідає:

— Я...

— Звать?!

Павза. І повільно, тяжко й так само понуро:

³ ...«на сорок осіб або вісім коней»...

— Григорій!..

Начальник якусь мить мовчки вдивляється в дві мерехтливі цятки. Потім, заспокоєний, обертається і йде назад.

Дві цятки наближаються до ґрат і миготять, проводжаючи. Біде обличчя прикипає до заліза. А голос, виходячи десь з нутра, десь з пекельного клетоту серця, вибухає кризь зціплені зуби:

— Бережеш-ш-ш?! С-с-собака!..

І знову люто, розпачливо:

— Бережеш-ш-ш?!.

Другий голос десь з глибини вагона глухо, насмішкувато:

— Оттак!.. Ти, браток, як генерал! Великої чести доскочив. Сам великий начальник не їсть і не спить — все прибігає з поклоном...

Третій понурий голос, потішаючи:

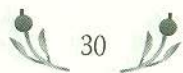
— Нічого... Одбудеш всі свої двадцять п'ять — станеш маршалом. Ех-х!.. — і раптом вибухає зливою страшних, нестерпних прокльонів: у закон, у світ, пекло і в самісіньке небо...

Ешелон зривається і летить далі.

В грюкоті коліс зринає пісня, важка, бурлацька. І наростає, наростає...

Вона починається з одного голосу — з того голосу, що говорив «Я... Григорій!..». Понурий і глибокий, він починає пісню, ніби віддираючи стьожку від серця:

«Та забілилі сніжки... Забілилі білі... Ще й дібривонька...»

Кінчаючи рядок, мелодія завмирає, губиться в грюхоті коліс, ось-ось загубиться. Тоді другий голос, як побратим, враз підхоплює її, міцно, дерзко¹:

«Ще й дібривонька!..»

І разом з першим на повні груди:

«Та й заболіло тіло бурлацькеє біле... ще й голівонька...»

Два голоси — два друзі. До них долучається третій. Пісня б'ється, як птах у домовині. А далі, вириваючись геть з тієї домовини, з того черева драконового, покриваючи грюкіт і вищання коліс, тая пісня в три голоси здійсмається на крила, вилітає назовні й летить слідом, шугає і б'є крильми над спиною дракона.

Вартовий оскаженіло б'є кольбою² в стіну вагона:

— Адставіть песні!!!³

І гатить кольбою рушниць щосили, пересипає грюкіт фантастичною лайкою:

— Ад-ст-т-а-ві-і-іть!..

«...Ще й голівонька... та ніхто не заплаче по білому тілу...»

Вартовий перестає бити у стінку, не в силі обірвати пісню. Мелодія все більше стає потужною, кипить, вирує...

Поїзд летить зі скреготом і гулом, і, може, то не пісня вже, може, то йому в цім вирі скреготу і шалу мерещиться⁴ вже колись чути, а може, колись і самим спі-

¹ Дерзко (розм.) тут — те саме, що сміливо, зухвало.

² Кольба (діал.) — приклад.

³ Припинити пісні!!!

⁴ Мерещитися — ввижатися.

